

مقایسه نقش «سرمایه اجتماعی» و «پایگاه اقتصادی اجتماعی» در موفقیت تحصیلی دانش آموزان پیش دانشگاهی شهر ارومیه

دکتر نادر سالارزاده*

رضا محبوبی**

تاریخ دریافت: ۸۸/۲/۲۲

تاریخ پذیرش: ۸۸/۱۰/۲۷

چکیده

دستیابی به رفاه مادی و معنوی، یکی از آرزوهای همیشگی انسان‌ها بوده است که در هر دوره‌ای از زندگی بشر، آرزو شکل خاصی به خود گرفته و سازوکار خاص خود را در جامعه به وجود آورده است. به همین سبب هم بسیاری از طرح‌ها و برنامه‌های دولت‌ها و برنامه‌ریزان جامعه به راه‌کارهای تامین رفاه بیشتر برای شهروندان معطوف بوده است. برآورده شدن این خواست در عصر حاضر به سبب تخصصی شدن هر چه

* دانشیار جامعه‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی

** کارشناس ارشد برنامه ریزی رفاه اجتماعی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی

بیشتر اکثر شئون زندگی بشر، الزامات خاصی پیدا کرده است که شاید مهم‌ترین آن‌ها برخورداری از دانش و تخصص باشد.

مهم‌ترین نهادی که وظیفه تربیت اولیه نیروهای متخصص را در جامعه بر عهده دارد، آموزش و پرورش است و اگر بتوان عواملی را شناسایی کرد که به ارتقا کارایی این نهاد مهم اجتماعی کمک کند در واقع گامی در جهت افزایش رفاه اجتماعی شهروندان برداشته شده است.

سرمایه اجتماعی، یکی از ابزارهای مفهومی در حوزه جامعه‌شناسی است که در دهه‌های اخیر جایگاه خود را به عنوان متغیری تاثیرگذار در حوزه‌های مختلف باز کرده است. این تحقیق با هدف بررسی تاثیر سرمایه اجتماعی بر روی موفقیت تحصیلی دانش آموزان دوره پیش دانشگاهی شهر ارومیه طراحی و اجرا شده است.

نمونه آماری این تحقیق شامل ۳۸۰ دانش آموز پیش دانشگاهی بوده است. علاوه بر فرضیه اصلی تحقیق، مبنی بر احتمال وجود رابطه بین سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی دانش آموزان، در تحقیق حاضر یک فرضیه دیگر هم مورد بررسی قرار گرفته است. (رابطه بین پایگاه اقتصادی اجتماعی پاسخگویان و موفقیت تحصیلی آنان). این تحقیق به روش پیمایشی از طریق انجام مصاحبه در چارچوب پرسشنامه محقق ساخته به انجام رسید و اطلاعات توسط نرم افزار SPSS پردازش گردیده است.

نتایج تحقیق نشان داد که بین سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی دانش آموزان دوره پیش دانشگاهی شهر ارومیه، همبستگی مثبت و بسیار ضعیفی وجود دارد و نتایج، قابل تعمیم به جامعه آماری نبود و فرضیه تحقیق مبنی بر وجود رابطه بین سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی دانش آموزان پیش دانشگاهی شهر ارومیه رد شد. اما بر اساس یافته‌های تحقیق، تاثیر پایگاه اقتصادی اجتماعی خانواده‌های دانش آموزان بر موفقیت تحصیلی آنان به اثبات رسید و معنی دارتر از رابطه سرمایه اجتماعی آنان با موفقیت تحصیلی بود.

بر مبنای یافته‌های تحقیق، رابطه ای بین میزان اطلاعات و آگاهی‌های عمومی دانش آموزان و موفقیت تحصیلی وجود ندارد، اما بین سطح ارتباطات اجتماعی و نیز بین میزان اعتماد دانش آموزان و موفقیت تحصیلی آنان رابطه وجود دارد. همین طور، بین

سطح تحصیلات و نوع شغل والدین و موفقیت تحصیلی فرزندان رابطه معنی‌داری وجود دارد.

واژه‌های کلیدی: سرمایه اجتماعی، ارتباطات اجتماعی، اعتماد اجتماعی، موفقیت تحصیلی، پایگاه اقتصادی اجتماعی

طرح مسأله

قرن نوزدهم علاوه بر آزادی بیشتر، تخصصی شدن عملکردی آدمی و کار او را نیز طلب کرد. تخصصی شدن باعث می‌شود که نتوان فردی را با فرد دیگر قیاس کرد و هر کسی تا بالاترین حد ممکن به عنصری ضروری مبدل می‌شود. به هر تقدیر، «تخصصی شدن» وابستگی هر آدمی را به فعالیت‌های مکمل آدمیان دیگر بارزتر می‌سازد (زیمل، ۱۳۷۵: ۵۳).

نگاهی به تبیین‌های جامعه‌شناسان در خصوص سیر تحول و تکامل جامعه بشری نشان می‌دهد که از نخستین جامعه‌شناسان تا دانشمندان معاصر، همگی دست کم بر یک نکته اتفاق نظر داشته‌اند و آن هم این که جامعه بشری روز به روز به سمت تخصصی شدن پیش می‌رود.

تبیینی که مارکس (۱۸۸۳-۱۸۱۸) از سیر تحول در شیوه‌های تولید داشت و یا تبیینی که دورکهایم (۱۹۱۷-۱۸۵۸) در نخستین اثر مهم خود «تقسیم کار اجتماعی» از همبستگی مکانیکی و همبستگی ارگانیکی در جوامع گوناگون ارائه می‌دهد نیز دقیقاً بر روند تقسیم کار و تخصصی شدن ناشی از آن در جامعه و نقش این امر در تداوم بقای جامعه تاکید دارد. از نظر دورکهایم، همبستگی ارگانیکی، نه از همانندی افراد، بلکه از تفاوت‌هایشان پدید می‌آید. این گونه همبستگی، فرآورده تقسیم کار است، هر چه کارکردهای یک جامعه تفاوت بیشتری یابند تفاوت میان اعضای آن نیز فزون‌تر خواهد شد (کوزر، ۱۳۷۹: ۱۹۰).

در آثار و اندیشه‌های صاحب نظران معاصر در حوزه‌های مختلف نیز مکرراً بر تخصصی شدن جامعه تاکید شده است. روند تخصصی شدن امور به جایی رسیده است که برخی صاحب نظران با اقامه دلایل و ارائه شواهدی، از آن به عنوان دوران پساصنعتی و پسا فوردیسم یاد می‌کنند؛ دورانی که وجه ممیزه اصلی آن، نقش آفرینی فزاینده علم و دانش در برآورده ساختن نیازهای متنوع و مدیریت شده انسان و زندگی بشر به شمار می‌رود.

در جامعه‌ای که بدین حد تخصصی شده، دستیابی به مطلوبیت - که جانمایه رفاه اجتماعی تلقی می‌شود - نیز تا حد بسیار زیادی متأثر از میزان برخورداری از سطوح مختلف تخصص خواهد بود.

استمرار و بقای هر جامعه‌ای مستلزم آن است که مجموعه باورها، ارزش‌ها، رفتارها، گرایش‌ها، دانش‌ها و مهارت‌های آن به نسل‌های جدید منتقل شود. ساخت و کار (Mechanism) یا وسیله این انتقال، آموزش و پرورش است. آموزش و پرورش، به معنی اعم، مترادف است با جامعه پذیری؛ یعنی فراگردی که افراد از طریق آن به یادگیری نقش‌ها، قواعد، روابط و به طور کلی، فرهنگ جامعه خود می‌پردازند. آموزش و پرورش به معنی اخص، فراگردی است که افراد به واسطه آن در وضعیت‌های اجتماعی، سازمان یافته، در معرض آموزش منظم دانش‌ها، مهارت‌ها، رفتارها و گرایش‌های معین قرار می‌گیرند. در هر جامعه، این وضعیت‌ها در قالب نظام آموزش و پرورش و سازمان‌های رسمی آن تشکیل می‌یابند (علاقه بند، ۱۳۷۵: ۱۷).

بررسی آمارهای رسمی سازمان آموزش و پرورش استان آذربایجان غربی نشان می‌دهد: در حالی که میزان قبولی دانش آموزان ابتدایی در سال تحصیلی ۸۷-۸۶ حدود ۹۷/۴۳ درصد و میزان قبولی دانش آموزان مقطع راهنمایی در همان سال ۹۳/۳۴ درصد بوده است؛ میزان قبولی دانش آموزان در مقطع متوسطه به ناگاه به ۷۰/۶۸ درصد تنزل یافته است (دختران ۷۹/۴۳ درصد و پسران ۶۴/۴۰ درصد).

سال تحصیلی ۸۷ - ۸۶			سال تحصیلی ۸۶ - ۸۵			منطقه
متوسطه	راهنمایی	ابتدایی	متوسطه	راهنمایی	ابتدایی	
٪۷۳٫۹۳	٪۹۵٫۳	٪۹۸٫۵۶	٪۷۱٫۳۹	٪۹۲٫۷۱	٪۹۸٫۸۴	ناحیه ۱ ارومیه
٪۶۸٫۴۰	٪۹۳٫۶۸	٪۹۸٫۵۳	٪۶۳٫۷۶	٪۹۰٫۴۹	٪۹۸٫۴۳	ناحیه ۲ ارومیه
٪۷۰٫۶۸	٪۹۳٫۳۴	٪۹۷٫۴۳	٪۶۶٫۱۸	٪۸۹٫۴۷	٪۹۷٫۴۰	متوسط استان

ماخذ: معاونت پژوهش، برنامه ریزی و نیروی انسانی سازمان آموزش و پرورش استان آذربایجان غربی

(آذرماه ۱۳۸۷)

همچنین، بررسی وضعیت قبولی فارغ‌التحصیلان دوره پیش دانشگاهی استان آذربایجان غربی در آزمون سراسری دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور نیز نشان می‌دهد که تنها حدود ۳۰ درصد از ثبت نام کنندگان کنکور سراسری موفق به قبولی در این رقابت بزرگ می‌شوند (هرچند که این رقم تقریباً معادل متوسط درصد قبولی کل کشور است اما استان‌هایی نظیر یزد و قم در همین رقابت، بیش از ۴۰ درصد قبولی داده‌اند).

کنکور سراسری سال ۱۳۸۵				
رتبه	استان	تعداد ثبت نام کنندگان	تعداد پذیرفته شدگان	درصد قبولی
1	یزد	19404	8548	44.05
2	قم	19637	7672	39.07
3	اصفهان	95414	36408	38.16
...	.....	.....	.....	.....
15	آذربایجان غربی	47600	14118	29.66
...	.....	.....	.....	.....
31	سیستان و بلوچستان	37856	6429	16.98
	کل کشور	1424552	418857	29.40

کنکور سراسری سال ۱۳۸۶				
رتبه	استان	تعداد ثبت نام کنندگان	تعداد پذیرفته شدگان	درصد قبولی
1	یزد	20292	9601	47.31
2	قم	21733	8974	41.29
3	مازندران	63847	25888	40.55
4	سمنان	13299	5317	39.98
5	مرکزی	24129	9584	39.72
6	قزوین	20832	7949	38.16
7	خراسان جنوبی	11564	4348	37.60
8	گیلان	41259	15398	37.32
9	اصفهان	103445	37787	36.53
10	همدان	38154	13908	36.45
11	زنجان	22514	8035	35.69
12	تهران	290769	99964	34.38
13	گلستان	30958	10567	34.13
14	آذربایجان شرقی	77166	25874	33.53
15	آذربایجان غربی	51645	16594	32.13
16	خراسان رضوی	107677	34234	31.79
17	کردستان	31457	9898	31.47
18	کرمان	58065	18110	31.19
19	خراسان شمالی	15947	4903	30.75
20	اردبیل	31196	9455	30.31
21	کرمانشاه	55095	16621	30.17
22	فارس	114094	34213	29.99
23	چهارمحال بختیاری	26528	7674	28.93
24	بوشهر	21028	5960	28.34
25	خوزستان	91128	25594	28.09
26	لرستان	50701	13989	27.59
27	ایلام	21930	5645	25.74
28	کهگیلویه و بویراحمد	27031	5963	22.06
29	خارج از کشور	1037	220	21.22
30	هرمزگان	33775	7032	20.82
31	سیستان و بلوچستان	44673	7895	17.67
	کل کشور	1562968	507194	32.45

ماخذ: کارنامه آزمون سراسری، معاونت اجرایی سازمان سنجش آموزش کشور (۱۳۸۵-۱۳۸۶)

بر اساس گزارش وزارت آموزش و پرورش، متوسط هزینه سرانه هر دانش آموز بالغ بر ۷ میلیون ریال است. حال اگر تنها تعداد دانش آموزانی را در نظر بگیریم که در سال تحصیلی گذشته (۸۷-۸۶) در سطح استان آذربایجان غربی مردود شده‌اند (۳۳۷۰۲ نفر، شامل ۲۱۰۶ نفر پیش دانشگاهی، ۶۴۵۹ نفر ابتدایی، ۹۹۳۱ نفر راهنمایی و ۱۵۲۰۶ نفر دبیرستانی)، چیزی در حدود ۲۳/۶ میلیارد ریال ضرر مادی متوجه این استان شده است. تازه این رقم، تنها منابعی است که مستقیماً توسط دولت برای آموزش و پرورش استان مصرف شده است و هزینه‌هایی که توسط خانواده‌ها برای این دانش آموزان مصرف شده و هزینه زمان از دست رفته توسط این دانش آموزان و... در این رقم، مورد محاسبه قرار نگرفته است.

سؤال اصلی، هدف و ضرورت انجام تحقیق

سؤال اصلی این تحقیق آن است که: آیا می‌توان با استفاده از رهیافت‌های جامعه شناختی تبیین نسبتاً دقیقی از علت یا علل افت تحصیلی دانش آموزان ارائه داد و با شناسایی عواملی که قادرند دست کم بخشی از این افت تحصیلی را توضیح دهند، راهبردهایی برای کاهش افت تحصیلی پیدا کرد؟ در باب تحلیل نظام آموزش و پرورش، تحقیقات گوناگونی صورت گرفته است، اما من در این‌جا سعی می‌کنم با تمرکز بر روی مبحث قشربندی و نابرابری اجتماعی و مرور نظریات جامعه‌شناسان تضادگرا و نظم‌گرا در این خصوص، رهیافتی جامعه‌شناختی از علت‌های افت تحصیلی و تفاوت میزان توفیق تحصیلی دانش آموزان مختلف ارائه نمایم و در انتها با استفاده از یافته‌هایی که مبتنی بر این رهیافت است، پیشنهادهایی را برای مداخله در آن عرضه نمایم. علت انتخاب چنین رویکردی در تحقیق حاضر آن است که در جامعه امروز یکی از عوامل مهم نابرابری‌های اجتماعی و تفاوت‌های فاحش در بهره‌مندی از منافع اقتصادی و منزلت اجتماعی و قدرت سیاسی، کم توفیقی در گذراندن دوره‌های تحصیلی است و این کم توفیقی‌ها نیز به نوبه خود، متأثر از نابرابری‌های پیش گفته است. از سویی، به

نظر می‌رسد یکی از منابع و سرمایه‌هایی که در مقایسه با سایر منابع از ظرفیت بیشتری برخوردار است و به اعتقاد گروهی از صاحب نظران قادر است علت برخی از پدیده‌های اجتماعی مثل افت یا موفقیت تحصیلی را توضیح دهد و به سهولت هم قابل دسترس برای همه آحاد جامعه است، در واقع منبع سرمایه اجتماعی است.

لذا هدف اصلی تحقیق حاضر آن است که تاثیر احتمالی «سرمایه اجتماعی» - به عنوان یکی از متغیرهای مهم جامعه شناختی که در یکی دو دهه اخیر مورد توجه جامعه شناسان قرار گرفته است - بر روی «موفقیت تحصیلی» دانش آموزان را مورد سنجش قرار دهد.

با توجه به آمار و ارقام ارائه شده در مبحث طرح مسأله در خصوص میزان منابعی که به دلیل افت تحصیلی دانش آموزان همه ساله به هدر می‌رود، به نظر می‌رسد انجام تحقیقاتی از این دست که بتوانند عوامل اثرگذار بر موفقیت تحصیلی را شناسایی نمایند بسیار ضروری است و مسلماً نتایج این گونه تحقیقات می‌تواند به شکل گسترده‌ای توسط برنامه ریزان و متولیان نظام تعلیم و تربیت کشور مورد استفاده قرار گیرد.

چارچوب نظری تحقیق

بسیاری از مردم در جوامع امروزی گمان می‌کنند هر کسی که سخت‌کوش و با پشتکار کافی باشد می‌تواند به بالاترین موقعیت‌ها برسد. با وجود این، آمار نشان می‌دهد که تعداد بسیار کمی از این گونه افراد موفق می‌شوند. چرا این کار باید چنین دشوار باشد؟ از یک جهت، پاسخ بسیار ساده است. حتی در یک جامعه کاملاً سیال که هر کس دقیقاً فرصت برابر برای رسیدن به بالاترین موقعیت‌ها را داشته باشد، تنها اقلیت کوچکی خواهند توانست موفق شوند. نظم اجتماعی - اقتصادی در بالا به شکل هرمی است و فقط با تعداد نسبتاً اندکی از موقعیت‌های قدرت، منزلت یا ثروت (گیدنز، ۱۳۸۲: ۲۶۵).

اصولاً نابرابری‌ها در همه انواع جوامع انسانی وجود دارند و جامعه شناسان برای توصیف نابرابری‌ها از وجود قشریندی اجتماعی سخن می‌گویند. پرنفوذترین

رویکردهای نظری در این خصوص، نظریه‌هایی هستند که توسط کارل مارکس (۱۸۱۸-۱۹۲۰) و ماکس وبر (۱۸۶۴-۱۹۲۰) عنوان شده‌اند.

بیشتر آثار مارکس با قشربندی و بیش از همه با طبقه اجتماعی در ارتباط بوده‌اند، رابطه بین طبقات به نظر مارکس، رابطه بهره‌کشی است. در جوامع سرمایه‌داری امروزی، منبع بهره‌کشی، چندان آشکار نیست، و مارکس توجه زیادی صرف کوشش برای روشن کردن ماهیت آن می‌کند. مارکس از نابرابری‌هایی که نظام سرمایه‌داری ایجاد می‌کند در شگفت می‌شود و معتقد است که با پیدایش و توسعه صنایع جدید، ثروت در مقیاسی بی‌سابقه تولید می‌گردد، ولی کارگران به ثروتی که محصول کار آنهاست دسترسی ندارند. مفهوم طبقه در نظر مارکس ما را به سوی نابرابری‌های اقتصادی به طور عینی ساخت یافته در جامعه هدایت می‌کند. طبقه به باورهایی که مردم درباره موقعیت خود دارند اشاره نمی‌کند، بلکه ناظر بر شرایطی عینی است که اجازه می‌دهد بعضی‌ها بیشتر از دیگران به پاداش‌های مادی دسترسی داشته باشند (گیدنز؛ ۱۳۸۲ : ۲۴۴).

از دیدگاه مارکس «فرایند تولید مادی» دارای یک سیرتاریخی بوده و یک فرایند بازتولید اجتماعی است؛ یعنی از طریق استمرار و تکرار هر فعالیت تولید مادی مجموعه‌ای از روابط اجتماعی امکان تجدید شدن پیدا می‌کنند و برای فهم این که هر یک از آحاد جامعه در چه جایگاه و طبقه‌ای قرار می‌گیرند کافی است معلوم شود که آن فرد در کجای فرایند تولید مادی قرار دارد. او فرایند تولید مادی را به دو بخش عمده تقسیم می‌کند: ۱) نیروهای عامل در تولید (اعم از نیروی کار، ابزار و وسایل تولید، مواد اولیه و تقسیم کار فنی) و ۲) روابط اجتماعی تولید (اعم از روابط مالکیت و سازماندهی اجتماعی تولید). وی معتقد بود که روابط مالکیت شرط لازم برای تعیین طبقه فرد است و سازماندهی اجتماعی تولید (یعنی آن‌هایی که در ارتباط با تولید هستند چه نقشی در تولید دارند و چه سهمی می‌برند) شرط کافی برای تعیین طبقه فرد است و آنچه ماهیت روابط طبقات را تعیین می‌کند، «سازماندهی اجتماعی تولید» است.

اگر به همین مقدار از دیدگاه‌های مارکس بسنده کنیم، شاید به این نتیجه برسیم که از دیدگاه او وضعیت نابرابری‌ها و نظام قشربندی در جامعه وضعیتی محتوم و غیرقابل تغییر است. اما اگر به دیدگاه‌های او در خصوص «تضاد» و «آگاهی طبقاتی» و راهبردهایی که در جهت مبارزه طبقاتی پرولتاریا ارائه می‌کند نیز دقت کنیم متوجه می‌شویم که از نظر او هم تغییر وضعیت قشر بندی و کاهش نابرابری در جامعه امکان پذیر است؛ البته با روشی که خود او و پیروانش قائل بوده و هستند، یعنی مبارزه طبقاتی.

اما ماکس وبر ضمن نقد برخی از زوایای دیدگاه و نظریه مارکس، آن را تا اندازه‌ای تغییر داده و تکمیل کرده است. از نظر وبر، مفاهیم: طبقه، گروه منزلت (پایگاه) و حزب، سه وجه ممکن از تمام نظام‌های قشربندی هستند. او قبول داشت طبقه بر پایه شرایط اقتصادی که به طور واقعی تعیین شده است بنا می‌شود، لکن عوامل اقتصادی مختلف بیشتری رانست به آنچه که مارکس شناخته بود، در شکل‌گیری طبقه مهم می‌دانست. [از نظر او مفهوم طبقه - مطابق آنچه مارکس می‌گفت - به تنهایی نمی‌تواند همه انواع نابرابری‌های اجتماعی را توضیح دهد. گرچه بخش مهمی از نابرابری‌ها را در بر می‌گیرد]. وبر دو جنبه اساسی دیگر قشربندی را علاوه بر طبقه تشخیص می‌دهد. که یکی از آن‌ها را «پایگاه» (یا همان گروه‌های منزلت^۱ یا گروه‌های بلندپایه) و دیگری را «حزب» می‌نامد (گیدنز، ۱۳۸۲: ۲۴۴).

وبر عوامل فرهنگی و ذهنیت را هم در کنش‌های انسان‌ها دخیل می‌داند و معتقد نیست که صرفاً اقتصاد، زیربنای همه کنش‌هاست (و به همین دلیل هم عواملی مثل گروه منزلت و حزب را در تبیین نابرابری‌های اجتماعی وارد می‌کند) اما کماکان نقش مهمی برای اقتصاد قائل است. لذا بدون این که بخواهیم ابعاد مختلف اندیشه‌های وبر را بازگو کنیم، می‌توانیم با اتکا به بخش اخیر از دیدگاه‌های وی، قبول کنیم که اولاً، در جامعه

امروز، نابرابری به شکل گسترده و پیچیده‌ای وجود دارد و ثانیاً، عوامل فرهنگی و ذهنیت افراد، به شکل معناداری بر روی این نابرابری‌ها تاثیر می‌گذارند.

اصولاً نظریه‌پردازان تضاد معتقدند که :

- اولاً، نابرابری‌های اجتماعی - اقتصادی فاقد مشروعیت و پذیرش جمعی هستند.
- ثانیاً استعداد و لیاقت به تنهایی تعیین‌کننده موفقیت‌های تحصیلی و... نیست، بلکه این موقعیت اجتماعی - اقتصادی و خاستگاه طبقاتی است که سرنوشت تحصیلی و اجتماعی افراد را تعیین می‌کند.

به تعبیر دیگر، نظریه‌پردازان دیدگاه تضاد، ضمن تأکید بر عدم مشروعیت و مقبولیت نابرابری‌های اجتماعی - اقتصادی، بر این باورند که نهاد آموزش و پرورش در خدمت حفظ و تداوم نابرابری‌هاست و آنچه در این میان جایگاه افراد را در فرآیند تحصیلی و نهایتاً ساختار اجتماعی مشخص می‌کند، پایگاه اجتماعی - اقتصادی آنهاست و نه لیاقت و استعدادشان (نوغانی، ۱۳۸۲: ۱۲).

اما صاحب نظران دیدگاه وفاق و نظم گرا به شکل بنیادی بر نقش آموزش و پرورش و اصولاً آموزش و تحصیلات در کاهش اختلاف طبقاتی و ایجاد تحرک اجتماعی تأکید دارند.

نظریه‌پردازان کارکردگرا تأکید می‌کنند که افراد نمی‌توانند صرفاً به اتکای پایگاه اجتماعی - اقتصادی خود موفقیت تحصیلی فرزندانشان را تضمین کنند، مگر آن که خود فرزندان درون مایه اصلی را برای موفقیت تحصیلی دارا باشند، یعنی از استعداد و لیاقت کافی برای موفقیت در امتحانات مدرسه برخوردار باشند. دانش‌آموزانی که از پایگاه اجتماعی بالاتری برخوردارند نمی‌توانند در مدرسه موفق شوند، مگر آن که قادر باشند یا بخواهند تکالیف خواسته شده را انجام دهند و امتحانات معمول راسپری کنند (هورن، ۱۹۹۳: ۱۱۲).

دیویس و مور (۱۹۴۵) که از دانشجویان پارسونز (پایه‌گذار مکتب ساختاری - کارکردی) بودند در بیان نظرات خود در خصوص ریشه‌های نابرابری‌های اجتماعی و

نقش آموزش و پرورش در آن طی مقاله‌ای با عنوان "بعضی از اصول قشربندی" اشاره می‌کنند که پذیرفتن نقش‌ها و موقعیت‌های مختلف در جامعه توسط افراد، تابع "اهمیت کارکردی" و "سرعت اشغال" موقعیت‌هاست که دومی (یعنی سرعت اشغال موقعیت‌ها) نیز تابعی است از مدت زمان تحصیل لازم برای کسب دانش و مهارت مورد نیاز برای احراز آن نقش.

نظریه پردازان کارکردگرا با عنایت به اصل شایسته‌سالاری عقیده دارند که آموزش و پرورش از طریق آموزش و تربیت افراد و به استناد توانایی و لیاقت آن‌ها، مبنا و پایه منطقی تخصیص فرصت‌ها و امکانات اجتماعی - اقتصادی به اعضای جامعه را فراهم می‌کند و از این طریق موجب مشروعیت نابرابری‌های اجتماعی - اقتصادی و در نتیجه تثبیت نظم اجتماعی می‌شود.

به نظر جیمز کلمن، در واقع در هندسه اجتماعی، گذشته از سرمایه اقتصادی و سرمایه فرهنگی، سرمایه اجتماعی نیز به سهم خود منابع ارزشمندی را در بطن شبکه‌های اجتماعی در اختیار افراد قرار می‌دهد که میزان و نحوه برخورداری از این سرمایه بر موفقیت‌های تحصیلی و دستیابی به موقعیت‌های اجتماعی - اقتصادی اثرگذار خواهد بود. کلمن خاطر نشان می‌سازد که تحقیقات قبلی در زمینه نتایج تحصیلی، بر اهمیت منابع مادی و انسانی تأکید کرده‌اند، حال آن که تأثیر منابع اجتماعی را نادیده گرفته‌اند. سرمایه اجتماعی، معطوف به روابط حمایتی است که در درون و بیرون خانواده برقرار می‌شود (کلمن، ۱۹۸۸).

علاوه بر کلمن، نویسندگان و صاحب نظران دیگری هم به بررسی نقش سرمایه اجتماعی در موفقیت تحصیلی دانش آموزان پرداخته‌اند: اسمیت و دیگران (۱۹۹۳) هم بین سرمایه اجتماعی و دستیابی به دانشگاه، رابطه مثبتی را مشاهده کرده‌اند. همچنین می‌توان به کارتیچمن، پاخ و کاروی (۱۹۹۶) اشاره کرد. آن‌ها دریافتند که سرمایه اجتماعی، شانس به اتمام رساندن دوره متوسطه را افزایش داده است (نوغانی، ۱۳۸۲:

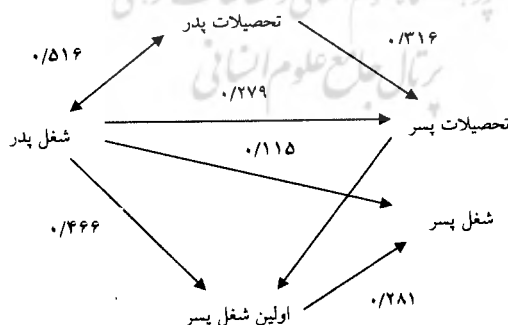
لیچر و دیگران (۱۹۹۴) طی تحقیقات خود نشان دادند که: دارایی کودک از سرمایه اجتماعی خانواده و جامعه، احتمال ترک تحصیل وی را کاهش می‌دهد (شریفیان ثانی، ۱۳۸۲: ۸).

از سوی دیگر، دانشمندان مختلف بر روی عوامل موثر بر موفقیت تحصیلی دانش آموزان تحقیق کرده و مدل‌ها و الگوهایی برای آن تشخیص داده‌اند که در این جا به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود و همان گونه که خواهیم دید در اکثر این الگوها یک سلسله عوامل فرهنگی و اجتماعی شناسایی و معرفی شده‌اند که به نظر می‌رسد می‌توان با طرح متغیر «سرمایه اجتماعی» به عنوان یک متغیر مستقل و چند وجهی، بسیاری از عوامل مورد اشاره را پوشش داد.

مروری بر مدل‌های عوامل موثر بر موفقیت تحصیلی (و شغلی) افراد

مدل اکتساب پایگاه

بنیان‌گذار این مدل "بلا" و "دانکن" (۱۹۶۷) هستند. این مدل براساس روش تحلیل مسیر^۳ انجام گرفته است. شکل این مدل در زیر، نمایش داده شده است:

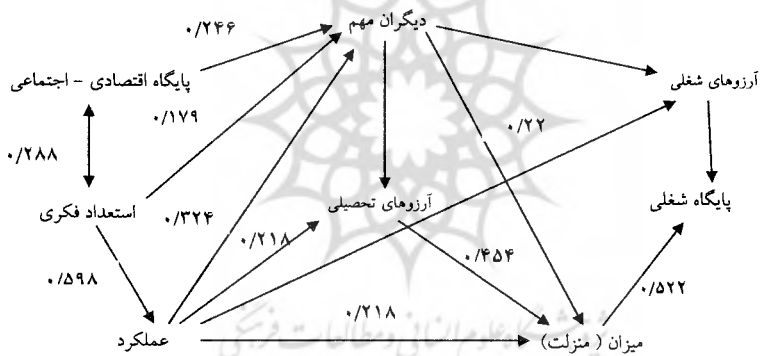
مدل اکتساب پایگاه با استفاده از تحلیل مسیر

- 1 . P.Blau
- 2 . O.Duncan
- 3 . Path analysis

همانطور که ملاحظه می‌شود بر اساس این مدل، شغل پسر متأثر از تحصیلات پدر است (البته به طور غیر مستقیم). عوامل محولی^۱ و اکتسابی^۲ هر دو در موفقیت شغلی تاثیر دارند. تحصیلات پدر از طریق تحصیلات پسر بر روی شغل نهایی پسر اثر دارد. مدرسه می‌تواند بر روی شغل افراد تاثیر داشته باشد، ولی عوامل غیر اکتسابی نیز مهم هستند (چلبی، ۱۳۷۲).

مدل "ویسکانسین"^۳

در این مدل، چند متغیر روان‌شناسی اجتماعی دیده می‌شود:

مدل ویسکانسین با استفاده از تحلیل مسیر

طبق این مدل، عوامل محولی و اکتسابی هر دو، موفقیت و پایگاه شغلی شخص را معین می‌کنند. عوامل محولی همان دو عامل استعداد فکری (هوش) و پایگاه اجتماعی - اقتصادی هستند. همین پایگاه اجتماعی شخص بر روی دیگران مهم تاثیر دارد. دیگران مهم در این جا پدر، مادر، معلمین و دوستان و... هستند.

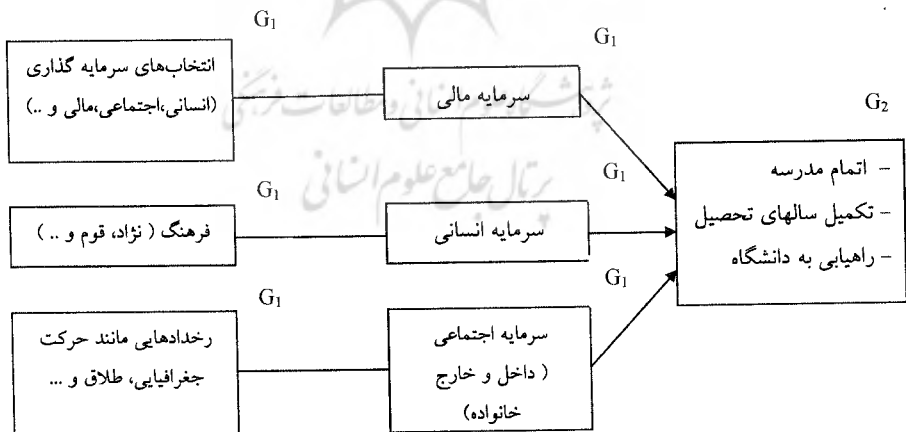
- 1 . Ascribed
- 2 . Achieved
- 3 . Wiscanscansin

معمولا در جوامعی که ارزش‌های طبقه متوسط رو به بالا برنظام آموزشی حاکم است و معلم جزو دیگر افراد تأثیرگذار بر دیگران مهم دانش آموز به حساب می‌آید، وی با همپالگی و هم قشر خودش بیشتر مدارا می‌کند. معلمی که خود ارزش طبقه متوسط رو به بالا را دارد با افراد، روابط اجتماعی متفاوت خواهد داشت. بیشترین منبعی که آرزوهای شغلی افراد را برآورده می‌کند خانواده‌ها هستند. ارزیابی دیگران مهم نیز در این بین بسیار حائز اهمیت است.

استعداد فکری شخص بر روی نحوه ارزیابی دیگران مهم اثر دارد. دیگران مهم با عملکرد تحصیلی، رابطه تقابلی^۱ دارند. در کشورهای جهان سوم، نقش عوامل محولی، بیشتر از عوامل اکتسابی است (چلبی، ۱۳۷۲).

مدل تحلیلی "هوفرت"

"سندار هوفرت" (۱۹۹۸) در رابطه با عوامل خانوادگی موثر بر عملکرد تحصیلی فرزندان، مدل تحلیلی زیر را ارائه می‌دهد:

G_1 = مربوط به نسل اول

شکل (۶-۲): مدل تحلیلی هوفرت

G_2 = مربوط به نسل دوم

به زعم "هوفرت" بین عوامل اقتصادی (همانند داشتن کتاب، نوع لباس، داشتن خانه ثابت و...) و موفقیت تحصیلی، همبستگی وجود دارد. ساختار خانواده نیز بر موفقیت تحصیلی موثر است. سرمایه اجتماعی شامل روابط بین والدین و فرزندان، والدین و دیگر افراد و نهادهای اجتماعی بر موفقیت فرزندان اثر می‌گذارند.

جیمز کلمن، ابزار مفهومی مهمی را تحت عنوان «سرمایه اجتماعی» معرفی می‌کند که این ابزار قادر است بخش قابل توجهی از کنش اجتماعی را توضیح دهد. کلمن چنین می‌گوید:

- در توصیف و تبیین کنش اجتماعی دو جریان فکری عمده وجود دارد. یکی از این جریان‌ها، که وجه بارز بیشتر جامعه‌شناسان است، کنش‌گر را کسی تعریف می‌کند که جامعه‌پذیری یافته است و کنش را رفتاری تعریف می‌کند که بر اساس حاکمیت هنجارهای اجتماعی، قواعد و مقررات و تکالیف الزام آور شکل می‌گیرد. مزیت اصلی این جریان فکری در قابلیت آن برای توصیف کنش در متن شرایط اجتماعی و تبیین نحوه شکل گرفتن، در معرض قیدوبندها واقع شدن و هدایت دوباره و سمت و سو یافتن آن به وسیله شرایط اجتماعی است. علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

جریان فکری دیگر که وجه مشخص کار اقتصاددانان است، کنش‌گر را دارای اهدافی می‌بیند که به طور فردی بدان‌ها نایل آمده، مستقلاً عمل می‌کند، و یکسره در پی منافع خویش است. فضیلت اصلی این جریان آن است که اصل بر حداکثر رساندن فایده است.

او سپس به نقد این دو جریان می‌پردازد و مهم‌ترین نقطه ضعف جریان جامعه‌شناسی (جریان اول) را نادیده گرفتن «موتور محرک عمل» - که نوعاً باید در درون فرد آن را جستجو کرد - معرفی می‌کند و جریان اقتصادی (جریان دوم) را متهم به نادیده گرفتن این واقعیت تجربی می‌کند که محیط و شرایط اجتماعی، به کنش‌های اشخاص

شکل می‌دهند. وی در ادامه با اشاره به تلاش‌هایی که توسط عده‌ای از صاحب‌نظران هر دو جریان فکری - از جمله یورام بن پورات (۱۹۸۰)، بیکر (۱۹۸۳)، گرانووتر (۱۹۸۵) - برای رفع نواقص هر کدام از این دو جریان به انجام رسیده است، تلویحاً اشاره می‌کند که این تلاش‌ها نتوانسته است آن چنان که باید و شاید عیوب پیش گفته را برطرف نماید و به عبارت دیگر، هر یک از دو جریان برای توضیح کامل و بدون نقص منشاء و چگونگی رفتار کنش‌گران اجتماعی نارسایی‌هایی دارند. از این رو، برای رفع این نارسایی‌ها باید ابزار مفهومی دیگری ساخت که قادر باشد با در نظر گرفتن جنبه‌های مختلف، به توضیح رفتار کنش‌گران پردازد. او می‌نویسد:

من می‌خواهم مفهوم اصل عمل عقلایی مورد اشاره اقتصاددانان را برای استفاده در تحلیل نظام‌های اجتماعی به معنای اخص آن - که شامل نظام‌های اقتصادی شده ولی محدود به آن نمی‌شود - وارد کنم و این کار را چنان انجام خواهم داد که در این میان صدمه‌ای به اعتبار سازمان اجتماعی نخورد. مفهوم «سرمایه اجتماعی» ابزاری برای کمک به این مهم است.

او همچنین با بیان این که «با شناسایی جنبه‌های مشخص از ساختار اجتماعی، مفهوم سرمایه اجتماعی هم علت نتایج و دستاوردهای مختلف در سطح کنش‌گران فردی را توضیح می‌دهد و هم بدون شرح جزئیات ساختار اجتماعی، گذر از سطح خرد به کلان را ممکن می‌سازد» در واقع مدعی شده است که سرمایه اجتماعی - به عنوان ابزاری مفهومی برای توضیح کنش‌های کنش‌گران اجتماعی - هم در سطح خرد و فردی و هم در سطح کلان، قابلیت استفاده دارد. از جمله، به نقش این ابزار مفهومی در توضیح توفیق شاگردان در مدرسه می‌پردازد و طی آن بیان می‌کند که:

عموماً در بررسی عوامل گوناگون مؤثر بر توفیق شاگردان در مدرسه، «زمینه خانوادگی» حیطه یگانه‌ای در نظر گرفته می‌شود که از لحاظ تاثیر از مدرسه متمایز است. اما زمینه خانوادگی، تنها یک حیطه منحصر به فرد نیست، بلکه از نظر تحلیلی

دست کم به سه جزء مختلف قابل تفکیک است که عبارتند از سرمایه مالی، سرمایه انسانی و سرمایه اجتماعی.

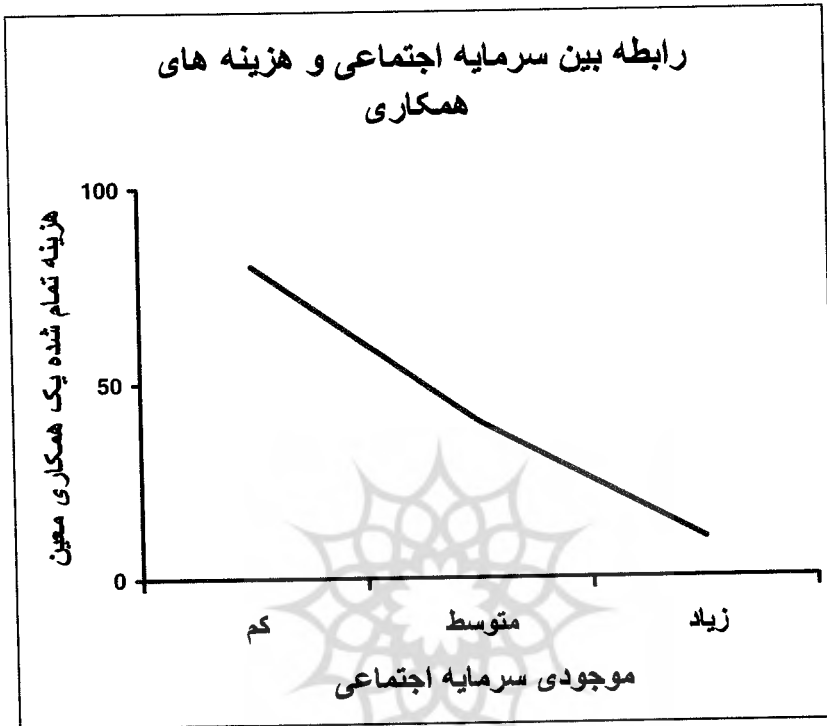
وی سپس با ارائه نتایج یک تحقیق که در دبیرستان‌های امریکا انجام شده و طی آن با کنترل و ثابت فرض کردن سایر منابع دانش آموزان مورد بررسی (مثل منابع مادی و...)، نشان داده است که نرخ ترک تحصیل دانش آموزان دوم دبیرستان که دارای سرمایه اجتماعی بالاتری بوده‌اند ۸/۱ درصد بوده، در حالی که این نرخ برای دانش آموزانی که از سرمایه اجتماعی کمتری برخوردار بوده‌اند ۳۰/۶ درصد بوده است.

سرمایه اجتماعی^۱ به عنوان سازه یا مفهومی پیچیده و چندوجهی، به پدیده‌ای دلالت دارد که منبع اصلی زایش آن، اجتماع، یعنی حوزه تعاملات اجتماعی است.... سرمایه اجتماعی، دارای دو جنبه اصلی عینی یا ساختاری و ذهنی یا شناختی است. جنبه عینی، نمایانگر تعاملات و پیوندهای بین اعیانی، نظیر انسجام اجتماعی و جنبه ذهنی، بیانگر تعاملات و پیوندهای بین اذهانی، چون اعتماد اجتماعی است (عبداللهی، ۱۳۸۷: ۳۴).

در تعاریف رایج که عمدتاً برگرفته از دیدگاه جامعه‌شناسی آمریکایی است سرمایه اجتماعی به روابط دوجانبه، تعاملات و شبکه‌هایی که در میان گروه‌های انسانی پدیدار می‌گردند و سطح اعتماد یافت شده در میان گروه و جماعت خاص به عنوان پیامد تعهدات و هنجارهای ساختار اجتماعی، اشاره دارد. عناصری که سبب می‌شوند تا همکاری و تعامل تسهیل شده و هزینه‌های عملکرد گروه کاهش یابد.

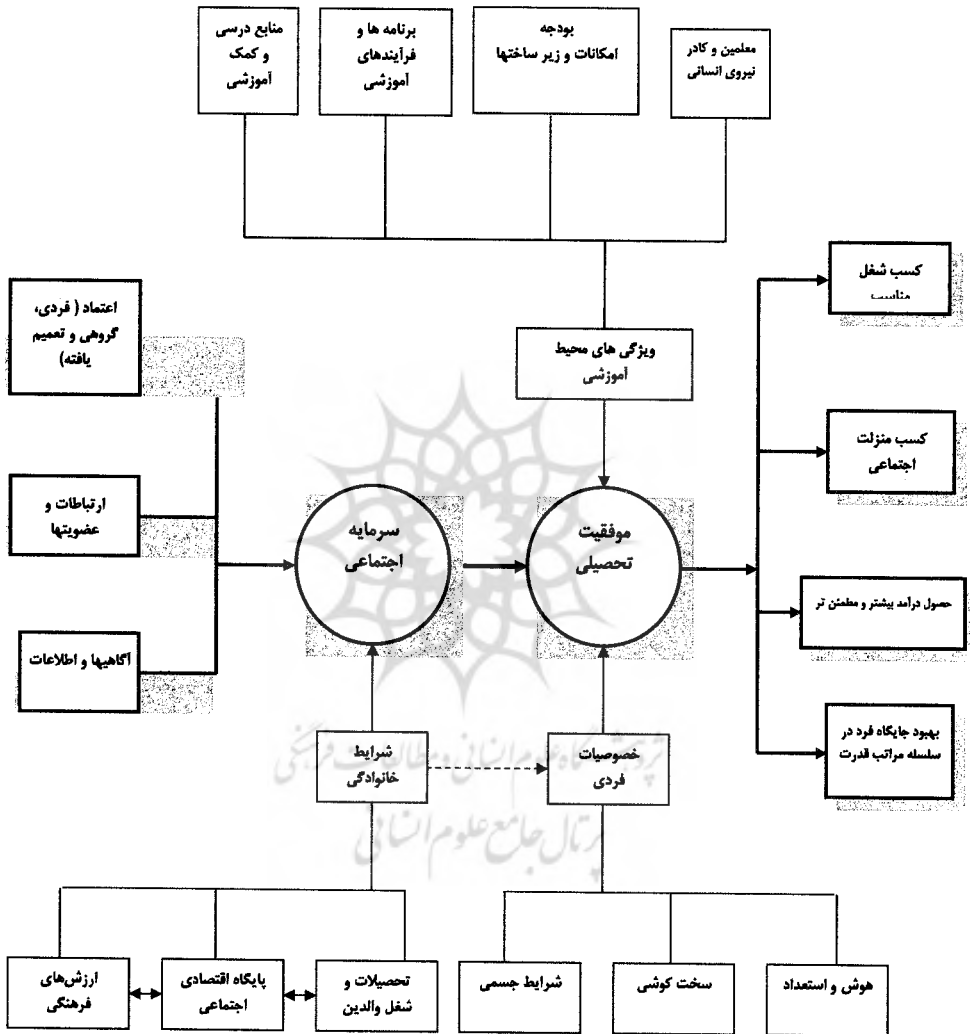
رابطه میان میزان سرمایه اجتماعی و هزینه‌های همکاری را می‌توان در شکل زیر

نمایش داد:

همچنین جامعه‌شناسان اروپایی مفهوم سرمایه اجتماعی را در بررسی این موضوع به کار می‌گیرند که چگونه تحرک پیوندهای مربوط به شبکه‌های اجتماعی، سلسله مراتب اجتماعی و قدرت تمایز یافته را تقویت می‌کند. با وجود این، نقطه مشترک این دو دیدگاه در مورد سودمندی سرمایه اجتماعی در افزایش برخی ویژگی‌ها مانند آموزش، تحرک اجتماعی، رشد اقتصادی، برتری سیاسی و نیروی زیست اجتماع است (ایمانی جاجرمی، ۱۳۸۱: ۸۹).

مدل تحلیلی تحقیق

فرضیات تحقیق

فرضیات تحقیق حاضر به شکل زیر تعریف می‌شوند:

- به نظر می‌رسد هرچه میزان سرمایه اجتماعی دانش آموزان بیشتر باشد، میزان موفقیت تحصیلی آن‌ها بیشتر خواهد بود.
- به نظر می‌رسد بین پایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده دانش آموزان و موفقیت تحصیلی آن‌ها رابطه وجود دارد.

شاخص سازی

علی‌رغم وجود برخی مشکلات در اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی، روش‌های مبتکرانه‌ای برای اندازه‌گیری آن وجود دارد. می‌توان با استفاده از نظریات اندیشمندان مختلف، مهم‌ترین شاخص‌ها و معرف‌های تشکیل دهنده سرمایه اجتماعی را شناسایی و پس از تعریف عملیاتی هر یک از این شاخص‌ها، نسبت به طراحی پرسشنامه اقدام کرد. برای این کار به روش پایین آمدن از نردبان انتزاع عمل می‌کنیم. فرایند رسیدن از مفاهیم انتزاعی به نقطه‌ای که بتوان گویه‌ها یا پرسش‌های پرسشنامه را به گونه‌ای تدوین کرد که ترجمان و برگردان مفاهیم باشند «پایین آمدن از نردبان انتزاع» می‌خوانند. (دواس، دی‌ای، ۱۳۸۳ : ۵۸).

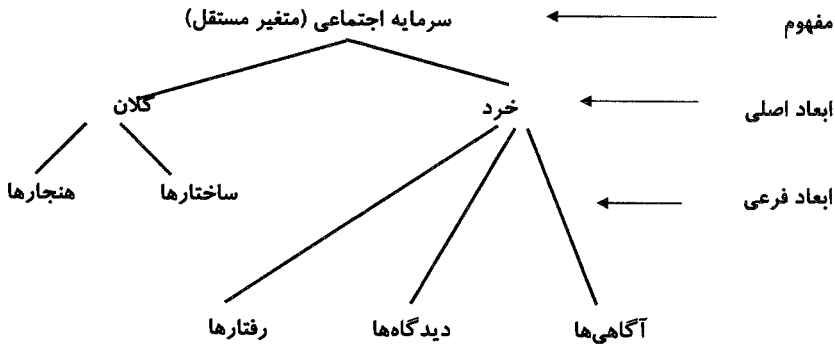
مفهوم : ← موفقیت تحصیلی (متغیر وابسته)

ابعاد اصلی : ← موفقیت در آزمون‌ها

۱ - معدل کل سال سوم متوسطه

معرف‌ها : ← ۲- معدل آزمون کتبی نهایی سال سوم متوسطه

۳ - میانگین معدل کل سال‌های اول و دوم متوسطه

معرفها:

۱- میزان پی‌گیری اخبار تلویزیون	۱- احساس اعتماد عمومی	۱- عضویت در سازمان‌ها و گروه‌های رسمی
۲- میزان مطالعه روزنامه	۲- احساس اعتماد در بین اعضای خانواده	۲- عضویت در سازمان‌ها و گروه‌های غیررسمی
۳- میزان مطالعه غیردرسی	۳- احساس اعتماد در بین دوستان	۳- تعداد دوستان صمیمی
۴- اطلاع فرد از مهمترین مسائل روز جامعه		۴- میزان ارتباط والدین با یکدیگر
		۵- میزان ارتباط والدین با فرزند
		۶- میزان ارتباط خانواده با بستگان (مهمانی، جشن، عزا)

شایان ذکر است از آنجا که تحقیق حاضر در سطح خرد به انجام می‌رسد و در آن، سرمایه اجتماعی فردی دانش آموزان و خانواده آن‌ها مورد توجه و بررسی قرار خواهد

شماره سوال	سطح سنجش	معرفها (Indicators)	شاخص‌های اصلی		متغیر		
			اصلي	مشتق			
۲۰ و ۱۶ و ۱۵	ترتیبی	میزان اعتماد و مشورت با اعضای خانواده	فردی	اعتماد	متغیر مستقل : سرمایه اجتماعی و پایگاه اقتصادی اجتماعی		
						۱۶ و ۱۵ و ۱۲	میزان اعتماد و مشورت با دوستان و آشنایان
						۲۱	میزان اعتماد به گروه‌های مرجع و اولیای مدرسه
						۳۲ (طیف لیکرت شامل ۲۰ گویه)	احساس اعتماد عمومی نسبت به متولین امور و اجزای جامعه در سطوح ملی و محلی
۱۸ و ۱۷	نسبی- فاصله ای	میزان ارتباط والدین بایکدیگر و اعضای خانواده	باشبکه خانوادگی	ارتباطات			
						۱۹	میزان ارتباط خانواده با اقوام و آشنایان
						۹	تعداد دوستان صمیمی
						۱۱ و ۱۰	میزان ارتباط با دوستان در خارج از مدرسه
						۱۳	(تعداد) عضویت در انجمن‌ها و تشکل‌های رسمی و غیر رسمی و مجازی
						۱۴	میزان فعالیت در تشکل‌ها
۵ و ۳	ترتیبی	میزان علاقه به کسب اخبار و منابع کسب خیر، اعم از (داخلی / خارجی - رسمی / غیر رسمی)	آگاهیه و اطلاعات				
						۸ و ۷ و ۴	میزان مطالعه روزنامه و تماشای تلویزیون
						۶ و ۲	میزان مطالعه درسی و غیر درسی
						سوالات ۳۱ تا ۳۲	میزان آگاهی از مسائل روز جامعه
۳۴	نسبی	میزان درآمد والدین	پایگاه اقتصادی اجتماعی				
						میزان شغل والدین	
						میزان تحصیلات والدین	
						میزان دارایی‌های خانواده، مثل خانه	
۳۳	فاصله ای	معدل ترم اول پیش دانشگاهی سال تحصیلی جاری	سال جاری	معدل امتحانات	متغیر وابسته، موفقیت تحصیلی		
						معدل کل سال سوم متوسطه	
						معدل آزمون کتبی نهایی سال سوم متوسطه	
						میانگین معدل کل سالهای اول و دوم متوسطه	

گرفت، لذا معرف‌های بُعد کلان، تجزیه نشده و در طراحی پرسشنامه نیز مورد استفاده قرار نخواهد گرفت.

برای عملیاتی کردن معرف‌ها با تصمیم‌گیری در مورد دامنه تغییر و میزان جزئی شدن در هر معرف و نیز سطح سنجش هر معرف بر اساس جدول صفحه قبل اقدام نموده‌ایم.

روش تحقیق

پژوهش حاضر به روش پیمایشی اجرا شده و از طریق طراحی پرسشنامه محقق ساخته و انجام مصاحبه حضوری با پاسخگویان (دانش آموزان مقطع پیش دانشگاهی شهر ارومیه) به انجام رسیده است. ضمناً این تحقیق از نوع توصیفی است، زیرا پژوهشگر در صدد است که وضع موجود را بدون دستکاری متغیرهای مورد مطالعه بررسی نماید. اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه‌ها، پس از کدگذاری وارد رایانه شده و با استفاده از نرم افزار SPSS پردازش شده‌اند.

مشخصات جامعه آماری و نمونه آماری

جامعه آماری این تحقیق عبارت است از «دانش آموزان مقطع پیش دانشگاهی شهر ارومیه» که برابر اعلام سازمان آموزش و پرورش استان آذربایجان غربی، جمعیتی بالغ بر ۵۵۲۷ نفر را در سال تحصیلی ۸۸-۸۷ تشکیل می‌دهند که ۴۵/۶ درصد از آن‌ها را پسر بقیه، یعنی ۵۴/۴ درصد آن‌ها دختر هستند. با توجه به این که آموزش و پرورش شهر ارومیه در قالب دو ناحیه سازماندهی شده است؛ لذا روش نمونه‌گیری اتخاذ شده برای این تحقیق، روش سهمیه‌ای است که در آن «نمونه تحقیق به گونه‌ای انتخاب می‌شود که زیر گروه‌ها در حد امکان با همان نسبتی که در جامعه وجود دارند در نمونه نیز حضور یابند» (دلاور، ۱۳۸۰: ۱۲۵). با استفاده از فرمول کوکران، تعداد نمونه این تحقیق

۳۸۰ نفر برآورد گردید که توزیع آن با استفاده از منطق نمونه‌گیری سهمیه‌ای بر اساس جدول زیر بوده است :

جمع کل نمونه	حجم نمونه		حجم جامعه		گروه
	دختر	پسر	دختر	پسر	
۲۵۶	۱۴۸	۱۰۸	۲۱۱۰	۱۶۲۰	دانش آموزان ناحیه ۱
۱۲۴	۶۴	۶۰	۸۹۷	۹۰۰	دانش آموزان ناحیه ۲
۳۸۰	۲۱۲	۱۶۸	۳۰۰۷	۲۵۲۰	جمع

یافته‌های تحقیق

الف - نحوه انجام محاسبات

همان‌طور که در مدل تحلیلی تحقیق نمایش داده شد، سرمایه اجتماعی با سه شاخص «اطلاعات و آگاهی‌ها»؛ «ارتباطات و عضویت در شبکه‌های اجتماعی» و «اعتماد» افراد اندازه‌گیری شده است. در این تحقیق پس از گردآوری اطلاعات در زمینه‌های مختلف، ابتدا نمره و امتیاز هر پاسخگو در هر یک از شاخص‌های فوق‌الذکر محاسبه گردید و سپس با استفاده از این اطلاعات، نمره و امتیاز یا به عبارتی، میزان سرمایه اجتماعی پاسخگویان محاسبه شد.

با در نظر گرفتن تعداد سوالات مربوط به هر شاخص و دامنه تغییرات پاسخ‌های هر سوال که بر مبنای درجه اهمیت هر شاخص در تشکیل سرمایه اجتماعی پاسخگویان طراحی شده و در نظر گرفته شده بود، حداکثر امتیاز هر پاسخگو در هر شاخص بر اساس جدول زیر بوده است :

شاخص	شماره سوالات در پرسشنامه	حداکثر امتیاز (ارزش عددی)
اطلاعات و آگاهی‌ها	سوالات: ۲، ۳، ۴، ۶، ۷، ۸ و سوالات ۲۲ تا ۳۱	۵۸
ارتباطات و عضویت‌ها	سوالات: ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۳، ۱۷، ۱۸، ۱۹	۱۱۴
اعتماد	سوالات: ۵، ۱۲، ۱۵، ۱۶، ۲۰، ۲۱ و سوال ۳۲ شامل ۲۰ گویه	۱۷۱

یعنی اگر پاسخگویی در پاسخ به سوالات ۲، ۳، ۴، ۷، ۸، ۲۲ و ۳۱ که نشان دهنده «اطلاعات و آگاهی‌های عمومی» پاسخگویان بوده است، درست‌ترین جواب‌ها را می‌داد، با جمع کردن نمره یا ارزش عددی هر پاسخ که به شکل کد وارد رایانه شده بود، امتیاز ۵۸ را کسب می‌کرد. و اگر پاسخگویی به همه سوالات مربوط به شاخص «ارتباطات و عضویت در شبکه‌های اجتماعی» به گونه‌ای جواب می‌داد که مبین بیشترین حد ارتباطات وی در مقایسه با سایر پاسخگویان بود، امتیاز ۱۱۴ را کسب می‌کرد و به همین ترتیب، پاسخگویی که بیشترین اعتماد را داشته است می‌توانسته امتیاز ۱۷۱ را کسب کند. با جمع کردن ارزش عددی همه شاخص‌ها، معلوم می‌شود که هر یک از پاسخگویان این تحقیق حداکثر می‌توانسته‌اند دارای سرمایه اجتماعی به ارزش عددی ۳۴۳ بشوند.

اگر به فاصله ارزش‌های عددی شاخص‌ها توجه کنیم متوجه می‌شویم که سهم ارزش عددی *شاخص اعتماد* در کل ارزش عددی سرمایه اجتماعی به میزان $\frac{49}{8}$ درصد، سهم ارزش عددی *شاخص ارتباطات* به میزان $\frac{33}{2}$ درصد و سهم ارزش عددی *شاخص اطلاعات و آگاهی‌ها* از کل ارزش عددی سرمایه اجتماعی پاسخگویان به میزان حدود ۱۷ درصد است. یعنی اگر ارزش شاخص اطلاعات و آگاهی‌ها را در تشکیل سرمایه اجتماعی، عدد ۱ در نظر بگیریم، ارزش و سهم شاخص ارتباطات در تشکیل سرمایه اجتماعی عدد ۲ و سهم شاخص اعتماد در تشکیل سرمایه اجتماعی تقریباً معادل ۳ خواهد بود. به عبارت دیگر، مهم‌ترین عامل در تشکیل سرمایه اجتماعی، «اعتماد» و سپس «ارتباطات اجتماعی» و در نهایت، عامل «اطلاعات و آگاهی‌ها» است. در مرحله بعد، تک تک فرضیات و فرضیه اصلی تحقیق، با استفاده از نمرات به دست آمده برای هر شاخص و دسته‌بندی پاسخگویان در طبقات سه گانه (پایین، متوسط، بالا) و نهایتاً تشکیل جداول توافق و محاسبه میزان همبستگی بین هریک از شاخص‌ها و موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان، مورد آزمون قرار گرفت.

ب - بررسی فرضیات تحقیق

فرضیه اصلی تحقیق به این شکل بوده است: « به نظر می‌رسد هرچه میزان سرمایه اجتماعی دانش آموزان بیشتر باشد، میزان موفقیت تحصیلی ایشان بیشتر خواهد بود». برای بررسی این فرضیه، ابتدا میزان سرمایه اجتماعی هریک از پاسخگویان با استفاده از امتیازات کسب شده توسط آن‌ها در زمینه شاخص‌های تشکیل دهنده سرمایه اجتماعی (با روشی که در بالا توضیح داده شد) محاسبه گردید.

برای اطمینان از صحت محاسبات و بررسی میزان رابطه بین شاخص‌های فوق الذکر و متغیر سرمایه اجتماعی، جدول همبستگی بین شاخص‌های مذکور و متغیر سرمایه اجتماعی را تشکیل دادیم که در زیر ملاحظه می‌فرمایید. از آن‌جا که نمره هر یک از پاسخگویان در زمینه شاخص‌های سه گانه تشکیل دهنده سرمایه اجتماعی با انجام Recode های مختلف در پاسخ سوالات گوناگون، به یک متغیر «فاصله‌ای» تبدیل شده بودند، برای بررسی میزان همبستگی میان شاخص‌های سه گانه و شاخص اصلی سرمایه اجتماعی، از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شده است.

جدول همبستگی

		نمره نهایی « اطلاعات و آگاهی‌های پاسخگویان	نمره نهایی « ارتباطات اجتماعی» پاسخگویان	نمره نهایی « اعتماد» پاسخگویان
ضریب همبستگی اسپیرمن	سرمایه اجتماعی	1.000	.464(**)	.698(**)
		.	.000	.000
		380	380	380
	نمره نهایی اطلاعات و آگاهی‌های پاسخگویان (از عدد ۵۷)	.464(**)	1.000	.212(**)
		.000	.	.000
		380	380	380

نمره نهایی «ارتباطات اجتماعی»	.698(**)	.212(**)	1.000	.082
	.000	.000	.	.112
پاسخگویان (از عدد ۱۱۴)	380	380	380	380
نمره نهایی «اعتماد» پاسخگویان (از عدد ۱۷۱)	.674(**)	.068	.082	1.000
	.000	.184	.112	.
	380	380	380	380

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

همان‌طور که در جدول بالا ملاحظه می‌شود بر اساس محاسبات انجام گرفته در قالب ضریب همبستگی اسپیرمن، متغیر سرمایه اجتماعی با سطح اطمینان بیش از ۹۹ درصد با سه شاخص «اطلاعات و آگاهی‌های عمومی» و «ارتباطات اجتماعی» و «اعتماد اجتماعی» پاسخگویان ارتباط دارد و میزان همبستگی این متغیر با شاخص اول (اطلاعات و آگاهی‌ها) به میزان ۰/۴۶۴، یعنی در حد متوسط، با شاخص دوم (یعنی ارتباطات اجتماعی) به میزان ۰/۶۹۸، یعنی در حد نسبتاً قوی یا متوسط به بالا و با شاخص سوم (یعنی اعتماد اجتماعی) به میزان ۰/۶۷۴، یعنی در حد نسبتاً قوی و بالاتر از متوسط بوده است.

محاسبه میزان سرمایه اجتماعی پاسخگویان نشان داد که کمترین سرمایه اجتماعی متعلق به کسانی بوده است که امتیاز ۹۳ از ۳۴۳ را کسب کرده و بیشترین سرمایه اجتماعی ملاحظه شده عدد ۲۶۷ بود. میانگین ارزش عددی سرمایه اجتماعی پاسخگویان این تحقیق عدد ۱۸۰/۲۳ و بیشترین فراوانی مشاهده شده مربوط به کسانی بوده است که سرمایه اجتماعی معادل ۱۵۸ داشته‌اند. جدول زیر، مقادیر محاسبه شده پارامترهای سرمایه اجتماعی را نشان می‌دهد:

social capital Statistics		
N	Valid	380
	Missing	0
	Mean	180.23
	Median	180.50
	Mode	158(a)
	Std. Deviation	27.885
	Variance	777.547
	Minimum	93
	Maximum	267

a Multiple modes exist. The smallest value is shown

محاسبه سرمایه اجتماعی پاسخگویان موجب شد ۳۸۰ پاسخگوی این پژوهش در بیش از ۱۱۰ گروه جای گیرند و بالطبع، انجام محاسبات آماری با جدولی به این تعداد سطر یا ستون، بسیار دشوار و مملو از خطا می‌شد لذا برای سهولت محاسبات و تحلیل‌های آماری نسبت به طبقه بندی میزان سرمایه اجتماعی پاسخگویان در سه دسته با استفاده از میانگین و انحراف معیار محاسبه شده سرمایه اجتماعی نمونه آماری اقدام گردید بدین صورت که سرمایه اجتماعی « کم » به کسانی اطلاق شد که دارای سرمایه اجتماعی معادل میانگین منهای یک واحد انحراف معیار را دارا بودند (یعنی افرادی که دارای سرمایه اجتماعی بین عدد ۹۳ تا ۱۵۲، یعنی $27/9 + 180/5$ بودند) و سرمایه اجتماعی «بالا» به کسانی اطلاق شد که ارزش عددی سرمایه اجتماعی آنها بیش از مقدار میانگین به علاوه یک واحد انحراف معیار بود (یعنی کسانی که ارزش عددی سرمایه اجتماعی آنها بیش از عدد $27/9 + 180/5$ بود) و افرادی که ارزش عددی سرمایه اجتماعی آنها بین این دو عدد قرار گرفته بود در واقع کسانی بودند که دارای سرمایه اجتماعی متوسط محسوب می‌گردیدند. بدین ترتیب، توزیع پاسخگویان بر حسب میزان سرمایه اجتماعی طبقه بندی شده به شکل جدول زیر درآمد :

توزیع پاسخگویان برحسب میزان سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی	فراوانی	درصد	درصد نسبی	درصد تراکمی	
Valid	کم	77	20.3	20.3	20.3
	متوسط	233	61.3	61.3	81.6
	زیاد	70	18.4	18.4	100.0
	Total	380	100.0	100.0	

برای بررسی فرضیه اصلی تحقیق، پس از تشکیل جدول توافق دو بعدی و محاسبه مقدار خی دو و میزان همبستگی میان متغیرها، دریافتیم که هر چقدر بر میزان سرمایه اجتماعی پاسخگویان افزوده شده، تاحدودی بر میزان موفقیت تحصیلی آنان نیز افزوده گردیده است؛ به نحوی که دارندگان سرمایه اجتماعی « کم » به نسبت بیشتر، افرادی بوده‌اند که معدل پائین هم داشته‌اند و برعکس آن‌هایی که دارای سرمایه اجتماعی « زیاد » بوده‌اند به نسبت بیشتر، معدل بالا هم داشته‌اند. (به اطلاعات جدول زیر توجه فرمائید):

توزیع پاسخگویان برحسب معدل به تفکیک میزان سرمایه اجتماعی

		سرمایه اجتماعی پاسخگویان			Total
		کم	متوسط	زیاد	
معدل (طبقه بندی شده)	پائین	17	37	9	63
		22.1%	15.9%	12.9%	16.6%
	متوسط	32	119	35	186
		41.6%	51.1%	50.0%	48.9%
	بالا	28	77	26	131
		36.4%	33.0%	37.1%	34.5%
Total		77	233	70	380
		100.0	100.0	100.0	100.0
		%	%	%	%

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	3.510 ^a	4	.476
Likelihood Ratio	3.467	4	.483
Linear-by-Linear Association	.746	1	.388
N of Valid Cases	380		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 11.61.

البته محاسبه مقدار χ^2 دو بیانگر آن است که تفاوت‌های مشاهده شده در میزان موفقیت تحصیلی افرادی که دارای سرمایه اجتماعی متفاوت از هم بوده‌اند، تصادفی بوده و به ویژگی‌های جامعه آماری مورد بررسی بر نمی‌گردد. یعنی تفاوت‌های مشاهده شده در نمونه، چندان فرقی با تفاوت‌های مورد انتظار جمعیت نداشته است؛ زیرا مقدار χ^2 دو محاسبه شده در این جدول توافق، معادل ۳/۵۱۰ بوده است که در نظر گرفتن مقدار χ^2 دو برای جداول با درجه آزادی ۴، و سطح اطمینان ۹۵ درصد (که مقدار ۹/۴۹ را نشان می‌دهد) حاکی از همین واقعیت است بنابراین، چون مقدار محاسبه شده χ^2 دو، کمتر از مقدار آن در جدول توزیع χ^2 دو است، نتیجه می‌گیریم فرضیه صفر (که مدعی است بین سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی رابطه‌ای وجود ندارد) مورد قبول واقع شده و فرضیه رقیب رد می‌شود. به عبارت دیگر، با پذیرش فرضیه صفر، معلوم می‌شود که رابطه بین سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان دوره پیش‌دانشگاهی شهر ارومیه معنی‌دار نبوده و این نتایج قابل تعمیم به جامعه آماری نیست.

همچنین بررسی همبستگی میان این دو متغیر نشان می‌دهد که بین سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان همبستگی مثبت و بسیار ضعیفی وجود دارد (در حد ۰/۰۷۸) به مقادیر جدول بعد توجه نمایید:

همبستگی‌ها

		معدل	سرمایه اجتماعی
معدل	Pearson Correlation	1	.078
	Sig. (2-tailed)	.	.128
	N	380	380
سرمایه اجتماعی	Pearson Correlation	.078	1
	Sig. (2-tailed)	.128	.
	N	380	380

با توجه به مقدار sig، تنها در سطح ۸۸/۲ درصد می‌توان اطمینان داشت که این همبستگی ناشی از شرایط و ویژگی‌های جامعه آماری بوده و به صورت تصادفی به دست نیامده است که البته این میزان اطمینان برای تعمیم دادن نتایج به جامعه آماری کافی نیست.

لذا می‌توان این گونه نتیجه گرفت که: بر اساس آنچه در این تحقیق به دست آمده است، بین سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی دانش آموزان پیش دانشگاهی شهر ارومیه رابطه معنی داری وجود نداشته و میزان همبستگی این دو متغیر نیز بسیار ضعیف است و بدین ترتیب فرضیه اصلی این تحقیق به اثبات نمی‌رسد.

برای بررسی فرضیه دیگر تحقیق با این مضمون که "به نظر می‌رسد بین جایگاه اقتصادی - اجتماعی خانواده دانش آموزان و موفقیت تحصیلی آن‌ها رابطه وجود دارد"، ابتدا با استفاده از قابلیت‌های برنامه نرم‌افزاری spss، اطلاعات به دست آمده از پاسخگویان در خصوص «میزان درآمد ماهانه خانوار، میزان تحصیلات پدر و مادر پاسخگویان، وضعیت شغلی پدر و مادر پاسخگویان، وضعیت مسکن پاسخگویان و داشتن یا نداشتن اتومبیل شخصی در خانواده» ابتدا recode شدند؛ به نحوی که دارندگان بیشترین درآمد ماهانه، امتیاز ۱۴۰ را به خود اختصاص دادند و دارندگان بالاترین تحصیلات پدر و مادر امتیاز ۸۰ را به خود اختصاص دادند و دارندگان پدرانی

با مشاغل بالاتر امتیاز ۴۰، دارندگان مادران شاغل امتیاز ۲۰ و دارندگان خانه شخصی امتیاز ۴۰ و دارندگان اتومبیل شخصی حداکثر امتیاز ۲۲ را به خود اختصاص دادند. ارزش عددی این متغیرها به گونه‌ای تنظیم شد که ضمن داشتن فاصله معنا دار با یکدیگر، سرجمع به عدد ۳۴۳ برسند. یعنی کسی که بالاترین موقعیت اقتصادی اجتماعی را در بین سایر پاسخگویان داشته باشد، امتیازی معادل ۳۴۳ کسب نماید و این عدد دقیقاً معادل همان عددی بود که برای بیشترین دارنده سرمایه اجتماعی منظور شده بود تا امکان مقایسه این دو سرمایه بیش از پیش فراهم گردد.

سپس با استفاده از دستور compute جمع امتیازات پاسخگویان در هر یک از پارامترهای فوق‌الذکر به دست آمد و متغیر جدیدی با عنوان «پایگاه اقتصادی اجتماعی پاسخگویان» درست شد. به منظور سهولت ارائه اطلاعات و انجام تحلیل‌ها، امتیازات اقتصادی اجتماعی پاسخگویان (که عملاً اعدادی بین ۳۰ تا ۳۳۴ را به خود اختصاص داده بودند) دسته‌بندی و طبق جدول زیر در قالب سه طبقه ارائه شدند:

توزیع پاسخگویان برحسب پایگاه اقتصادی - اجتماعی

پایگاه اقتصادی اجتماعی		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	پائین	58	15.3	15.3	15.3
	متوسط	191	50.3	50.3	65.5
	بالا	131	34.5	34.5	100.0
	Total	380	100.0	100.0	

بر اساس آن چه که در جدول بالا دیده می‌شود، اکثریت پاسخگویان این تحقیق در پایگاه اقتصادی اجتماعی «متوسط» قرار داشته‌اند (۵۰/۳ درصد) و پس از آن‌ها افرادی که

در پایگاه «بالا» قراردشته‌اند به چشم می‌خورند (با ۳۴/۵ درصد) و پاسخگویان با طبقه اقتصادی اجتماعی «پائین» عملاً حدود ۱۵/۳ درصد از نمونه آماری این تحقیق را تشکیل می‌داده‌اند.

نگاهی به آماره‌های طبقه اقتصادی اجتماعی پاسخگویان که براساس داده‌های فاصله ای امتیازات اقتصادی اجتماعی پاسخگویان - قبل از دسته بندی درسه گروه - محاسبه گردیده‌اند، نشان می‌دهد که میانگین امتیازات یا نمره اقتصادی اجتماعی جامعه مورد بررسی، عدد ۲۱۱/۸۶ بوده و بیشترین فراوانی مشاهده شده مربوط به کسانی بوده است که دارای نمره ۲۳۵ بوده‌اند. حداقل و حداکثر امتیازات اقتصادی اجتماعی مشاهده شده به ترتیب معادل از ۳۰ و ۳۳۴ بودند و این در حالی است که حداکثر امتیاز و نمره قابل کسب، عدد ۳۴۳ بوده است. به جدول زیر توجه نمایید:

پایگاه اقتصادی اجتماعی

N	Valid	380
	Missing	0
	Mean	211.8605
	Median	213.0000
	Mode	235.00
	Std. Deviation	56.53550
	Variance	3196.26282
	Minimum	30.00
	Maximum	334.00

برای بررسی فرضیه دیگر این تحقیق مبنی بر وجود رابطه احتمالی بین موفقیت تحصیلی و پایگاه اقتصادی اجتماعی پاسخگویان، جدول دو بعدی زیر را تشکیل داده‌ایم:

توزیع پاسخگویان برحسب پایگاه اقتصادی اجتماعی، به تفکیک سطح معدل پاسخگو

		معدل پاسخگو (طبقه بندی شده)			Total
		پائین	متوسط	بالا	
پایگاه اقتصادی اجتماعی - طبقه بندی شده	پائین	13	22	23	58
		20.6%	11.8%	17.6%	15.3%
	متوسط	36	105	50	191
		57.1%	56.5%	38.2%	50.3%
	بالا	14	59	58	131
		22.2%	31.7%	44.3%	34.5%
Total		63	186	131	380
		100.0	100.0	100.0	100.0
		%	%	%	%

طبق آن چه در جدول بالا ملاحظه می‌شود، هر چه پایگاه اقتصادی اجتماعی پاسخگو ارتقاء می‌یابد، به نسبت، وضعیت تحصیلی وی نیز بهبود پیدا می‌کند؛ به گونه‌ای که افراد واقع در لایه‌های پائین اقتصادی اجتماعی جامعه به نسبت بیشتر، دارای معدل‌های پائین هم بوده‌اند و افرادی که در لایه‌های متوسط جامعه بوده‌اند اغلب دارای معدل متوسط بوده‌اند (البته با اندکی کمتر از کسانی که دارای معدل‌های پائین بوده‌اند) و نهایتاً کسانی که در لایه‌های بالای طبقه‌بندی اقتصادی اجتماعی جامعه قرار داشته‌اند، به شکل محسوسی به نسبت بیشتر، دارای معدل‌های بالا هم بوده‌اند.

محاسبه مقدار خی دو برای این جدول - با در نظر گرفتن این که هر دو متغیر در سطح سنجش رتبه‌ای اندازه‌گیری شده‌اند - نشان می‌دهد که مقدار این آماره در این جدول معادل ۱۵/۷۰۶ است که در مقایسه با مقدار خی دو جدول توزیع استاندارد (که برای ضریب خطای ۱ درصد و سطح اطمینان ۹۹ درصد با در نظر گرفتن درجه آزادی ۴

مقدار ۱۳/۳ است) بیشتر است و لذا می‌توان نتیجه گرفت که بین پایگاه اقتصادی اجتماعی دانش آموزان و موفقیت تحصیلی آنان رابطه معنی‌داری وجود داشته و این نتایج با اطمینان بیش از ۹۹٪ قابل تعمیم به جامعه آماری است و تفاوت‌های مشاهده شده در بین پاسخگویان، به دلیل خطای نمونه‌گیری نبوده و یا به صورت تصادفی به دست نیامده است بلکه ناشی از ویژگی‌های جامعه آماری مورد بررسی است.

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	15.706 ^a	4	.003
Likelihood Ratio	16.063	4	.003
Linear-by-Linear Association	5.222	1	.022
N of Valid Cases	380		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 9.62.

بررسی جدول ضرایب همبستگی بین این دو متغیر در همه حالت‌ها (اعم از رتبه‌ای و یا فاصله‌ای بودن هر یک از دو متغیر) نیز نشان می‌دهد که هر چند میزان همبستگی بین این دو متغیر در اغلب حالت‌ها نسبتاً ضعیف است، اما با اطمینان نزدیک به ۹۹ درصد و در همه موارد با اطمینان بیش از ۹۵ درصد می‌توان به وجود همبستگی بین این دو متغیر مطمئن بود و نتایج را ناشی از تصادف ندانسته و به کل جامعه تعمیم داد. جدول زیر گویای این واقعیت است. وجود علامت * و یا ** در کنار ضرایب همبستگی، نشان دهنده سطح اطمینان ۹۵ درصد یا ۹۹ درصد به وجود رابطه است (

Correlations

			معدل (طبقه بندی شده)	میانگین معدل	پایگاه اقتصادی اجتماعی	پایگاه اقتصادی - اجتماعی طبقه بندی شده
Kendall' s tau_b	معدل (طبقه بندی شده)	Correlation Coefficient	1.000	.843(**)	.090(*)	.115(*)
		Sig. (2-tailed)	.	.000	.026	.014
		N	380	380	380	380
	میانگین معدل	Correlation Coefficient	.843(**)	1.000	.090(*)	.106(*)
		Sig. (2-tailed)	.000	.	.014	.013
		N	380	380	380	380
	پایگاه اقتصادی اجتماعی	Correlation Coefficient	.090(*)	.090(*)	1.000	.783(**)
		Sig. (2-tailed)	.026	.014	.	.000
		N	380	380	380	380
	پایگاه اقتصادی - اجتماعی طبقه بندی شده	Correlation Coefficient	.115(*)	.106(*)	.783(**)	1.000
		Sig. (2-tailed)	.014	.013	.000	.
		N	380	380	380	380
Spearman's rho	معدل (طبقه بندی شده)	Correlation Coefficient	1.000	.924(**)	.113(*)	.125(*)
		Sig. (2-tailed)	.	.000	.027	.015
		N	380	380	380	380
	میانگین معدل	Correlation Coefficient	.924(**)	1.000	.123(*)	.127(*)
		Sig. (2-tailed)	.000	.	.017	.013
		N	380	380	380	380
	پایگاه اقتصادی اجتماعی	Correlation Coefficient	.113(*)	.123(*)	1.000	.910(**)
		Sig. (2-tailed)	.027	.017	.	.000
		N	380	380	380	380
	پایگاه اقتصادی - اجتماعی طبقه بندی شده	Correlation Coefficient	.125(*)	.127(*)	.910(**)	1.000
		Sig. (2-tailed)	.015	.013	.000	.
		N	380	380	380	380

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

به طور خلاصه می‌توان این گونه نتیجه‌گیری کرد که بر اساس یافته‌های این تحقیق، در کل به نظر می‌رسد بین سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی، همبستگی بسیار ضعیفی وجود دارد که آن هم قابل تعمیم به جامعه آماری نیست. البته تفاوت‌های اندک مشاهده شده در نمونه تحقیق نشانگر آن است که احتمالاً تفاوت در برخورداری از سرمایه اجتماعی به نوعی موجب تفاوت در عملکرد آموزشی دانش آموزان می‌شود؛ اما این تفاوت‌ها به اندازه‌ای نیست که فرضیه تحقیق را به اثبات برساند. لیکن براساس یافته‌های همین تحقیق باید اذعان کرد که رابطه بین موقعیت و پایگاه اقتصادی اجتماعی پاسخگویان و موفقیت تحصیلی آنان قوی‌تر از رابطه بین سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی است. گرچه به لحاظ نظری، بین پایگاه اقتصادی اجتماعی و سرمایه اجتماعی افراد و خانواده‌ها نیز ارتباط وجود دارد و این دو متغیر به کلی از هم مستقل نیستند.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

همانگونه که قبلاً اشاره شد، دستیابی به رفاه، مستلزم هزینه کرد منابع کمیاب است و در دنیای امروز رسیدن به رفاه بیشتر، ارتباط بسیار زیادی با سطح معلومات و تحصیلات دارد، چرا که اکثر امور در دنیای امروز تخصصی شده‌اند. رسیدن به حداکثر راندمان در طی دوره‌های آموزشی مستلزم شناخت درست قانون‌مندی‌های این حوزه و عوامل موثر بر بهبود کارایی روش‌های آموزشی است و در این راه، شناسایی عوامل جدید و کشف منابعی که کم هزینه بوده و به راحتی در دسترس همگان قرار گیرند، از اهمیت خاصی برخوردار است. در این‌جا بدون این که بخواهیم نقش عواملی مثل کیفیت آموزش و منابع کمک آموزشی و بودجه و امکانات و... را در افزایش راندمان آموزشی انکار کنیم، باید بگوییم «سرمایه اجتماعی» یکی از منابعی است که ویژگی‌های پیش گفته را دارد و به سهولت می‌تواند در افراد مختلف ایجاد گردد. گرچه نتایج این تحقیق نشان داد که بین سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی، رابطه و همبستگی ضعیفی وجود دارد؛ اما بدون شک هر چه سرمایه اجتماعی افراد بیشتر شود، بر احتمال موفقیت

تحصیلی آنان افزوده می‌گردد؛ به ویژه آن که بر اساس یافته‌های تحقیق، رابطه بسیار قوی و معنی داری بین پایگاه اقتصادی و اجتماعی دانش‌آموزان و موفقیت تحصیلی آنان کشف شد و چون بین سرمایه اجتماعی و پایگاه اقتصادی اجتماعی افراد، رابطه وجود دارد، می‌توان نتیجه گرفت که در کل این متغیرها (یعنی سرمایه اجتماعی و پایگاه اقتصادی اجتماعی دانش‌آموزان) در موفقیت تحصیلی آنان تاثیر گذار هستند.

مهم‌ترین فایده عملی تحقیق حاضر آن است که با اتخاذ تدابیری برای افزایش سرمایه اجتماعی افراد (که با راهبردهای فرهنگی، اجتماعی و سیاسی قابل حصول است) می‌توان امیدوار بود که عملکرد آموزشی افراد بهبود و ارتقا یابد. یعنی با این روش می‌توان از هدر رفتن بخشی از منابع عمومی کشور که همه ساله برای جبران افت تحصیلی دانش‌آموزان هزینه می‌شود جلوگیری نمود.

شاید یکی از دلایلی که باعث شد در این تحقیق رابطه مستحکمی بین موفقیت تحصیلی و سرمایه اجتماعی بدست نیاید، ماهیت سرمایه اجتماعی در جامعه مورد بررسی (شهر ارومیه مرکز استان آذربایجان غربی) باشد. چرا که براساس یافته‌های ارزشمند طرح ملی «سنجش سرمایه اجتماعی در ایران» سرمایه اجتماعی موجود در شهر ارومیه، بیشتر، از نوع «سرمایه اجتماعی قدیم» بوده است، به گونه‌ای که از حیث برخورداری از سرمایه اجتماعی قدیم در بین استان‌های کشور در رتبه دوم قرار گرفته است و سرمایه اجتماعی قدیم یا درون گروهی هرچند برای اعضای گروه‌های کوچک خانوادگی و قومی مفید است و به تقویت همبستگی و اعتماد درون گروهی کمک می‌کند، ولی با توجه به تعهداتی که افراد به آن گروه‌های کوچک پیدا می‌کنند، در سطوح بالاتر، نقش منفی دارد. در حالی که سرمایه اجتماعی جدید بین گروهی، به عام‌گرایی و همبستگی و انسجام جمعی کمک می‌کند و با تسهیل کنش‌ها و مشارکت جمعی عام، در فرایند توسعه و بهبود زندگی مردم موثر واقع می‌شود. (عبداللهی، ۱۳۸۷: ۴۷).

به عبارت دیگر، اگر ماهیت سرمایه اجتماعی موجود در شهر ارومیه، بیشتر از نوع سرمایه اجتماعی جدید می‌بود انتظار داشتیم که تاثیر این نوع سرمایه اجتماعی در

موفقیت تحصیلی دانش آموزان موثر باشد و از لحاظ آماری در جریان تحقیق و پژوهش به اثبات برسد که جا دارد در پژوهش‌های بعدی با استفاده از یافته‌های تحقیق حاضر و تحقیق سنجش سرمایه اجتماعی در ایران و سایر پژوهش‌های مشابه، ادعای اخیر نگارنده نیز به بوته آزمایش گذارده شود.

منابع

- ایمانی جاجرمی، حسین. (۱۳۸۰). نقش سرمایه اجتماعی در مسائل شهری، فصلنامه مدیریت شهری، سال دوم، سازمان شهرداری‌ها.
- ایمانی جاجرمی، حسین. (۱۳۸۱). فرهنگ مدنی، سرمایه اجتماعی و نقش سازمان‌های غیردولتی (NGOs) در تولید آن؛ فصلنامه فرهنگ عمومی. شماره ۳۱.
- اوپنهایم، آبراهام. (۱۳۷۵). طرح پرسشنامه و سنجش نگرشها، ترجمه مرضیه کریم نیا، جلد دوم، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی.
- باری، نورمن. (۱۳۸۰). رفاه اجتماعی؛ ترجمه سید اکبر میر حسینی و سید مرتضی نوربخش، تهران، انتشارات سمت.
- بیبی، ارل. (۱۳۸۱). روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی؛ ترجمه رضا فاضل، جلد دوم، تهران، انتشارات سمت.
- پاتنام، روبرت. (۱۳۸۰). دموکراسی و سنت‌های مدنی؛ ترجمه محمد تقی دلفروز، تهران، نشر روزنامه سلام.
- تاجبخش، کیان. (۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی، دموکراسی و توسعه؛ تهران، نشر شیرازه.

- تشکر، زهرا؛ معینی، محمدرضا. (۱۳۸۱). نگاهی به سرمایه اجتماعی و توسعه؛ فصلنامه رفاه اجتماعی، شماره ۴.
- جان، فیلد. (۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی؛ ترجمه جلال متقی، تهران، انتشارات موسسه عالی پژوهش تامین اجتماعی.
- داوود، بهزاد. (۱۳۸۱). سرمایه اجتماعی بستری برای ارتقای سلامت روان؛ فصلنامه رفاه اجتماعی شماره ۶.
- دواس، دی. ای. (۱۳۸۳). پیمایش در تحقیقات اجتماع؛ ترجمه هوشنگ ناییب، چاپ پنجم، تهران، نشر نی.
- رفیع پور، فرامرز. (۱۳۸۲). کند و کاوها و پنداشته‌ها؛ چاپ سیزدهم، تهران، انتشارات شرکت سهامی انتشار.
- ریتزر، جورج. (۱۳۷۴). نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، انتشارات علمی.
- زیمیل، گئورگ. (۱۳۷۲). کلان شهر و حیات ذهنی؛ ترجمه یوسف اباذری، نامه علوم اجتماعی، جلد دوم، شماره سوم، انتشارات دانشگاه تهران.
- ساروخانی، باقر. (۱۳۸۰). روشهای تحقیق در علوم اجتماعی؛ جلد ۱، چاپ ششم، تهران، انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- سرایی، حسن. (۱۳۷۴). مقدمه ای بر نمونه گیری در تحقیق؛ تهران، انتشارات سمت.
- سمیعی، زهره. (۱۳۷۹). تأثیر سرمایه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خانواده بر روی موفقیت تحصیلی و شغلی فرزندان در تهران؛ به راهنمایی فاطمه

- شمس‌آبادی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهراء، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی.
- شریفیان ثانی، مریم. (۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی به مثابه یک سیستم پیچیده؛ فصلنامه رفاه اجتماعی شماره ۲۳؛ تهران، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- عبداللهی، محمد. (۱۳۸۷). مسائل و راه حل‌های سنجش و تحلیل سرمایه اجتماعی در ایران، فصلنامه علمی پژوهشی علوم اجتماعی، شماره ۳۸ و ۳۹، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
- فاین، بن. (۱۳۸۵). سرمایه اجتماعی و نظریه اجتماعی: اقتصاد سیاسی و دانش اجتماعی در طلعه هزاره سوم؛ ترجمه محمد کمال سروریان، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- فوکویاما، فرانسیس. (۱۳۷۹). پایان نظم: بررسی سرمایه اجتماعی و حفظ آن؛ ترجمه غلامعباس توسلی، تهران، انتشارات جامعه ایرانیان
- فیلد، جان. (۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی؛ ترجمه جلال متقی، تهران، مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
- فیتزپتریک، تونی. (۱۳۸۳). نظریه رفاه (سیاست اجتماعی چیست؟)؛ چاپ دوم، ترجمه هرمز همایون پور، تهران، انتشارات مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
- فیتز پتریک، تونی. (۱۳۸۵). نظریه‌های رفاه جدید؛ ترجمه هرمز همایون پور، تهران، انتشارات موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
- علاقه بند، علی. (۱۳۷۵). جامعه شناسی آموزش و پرورش (ویرایش چهارم)، چاپ هجدهم، تهران، انتشارات نشر روان.

- علوی، بابک. (۱۳۷۹). نقش سرمایه اجتماعی در توسعه؛ بابک علوی، ماهنامه تدبیر، شماره ۱۱۶.
- کلمن، جیمز. (۱۳۷۷). بنیادهای نظریه اجتماعی؛ ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نشرنی.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۲). جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، چاپ نهم، تهران، نشرنی.

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی